

Fred Hartig – a painter in Smržovka

ABSTRACT

ANNA HABÁNOVÁ | Based on previous research and a long-term interest in German-speaking visual artists from Bohemia, Moravia and Silesia, a text was created about Fred Hartig, a native of Gablonz an der Neisse / Jablonec nad Nisou, who connected his artistic life with Morchenstern / Smržovka until his displacement in 1948. In addition to basic biographical data, the text discusses the circumstances of the creation and repeated presentations of Hartig's works, as well as the social situation in Smržovka at the end of the 1920s and 1930s, and recalls the role of the local historian Josef Meissner. One area that has so far been under-revised is the history of local museology, the text therefore brings new information about the creation of the local museum, whose collections included Hartig's works, but which was never actually founded, and yet its collections were transferred after the Second World War to the administration of today's Museum of Glass and Jewelry in Jablonec nad Nisou.

KEY WORDS

collection management policy
Fred Hartig
German-Bohemian visual art
Morchenstern / Smržovka
museum

KLÍČOVÁ SLOVA

sbírkotvorná činnost
Fred Hartig
německočeské výtvarné umění
Smržovka
muzeum

Fred Hartig – malíř ve Smržovce

ANNA HABÁNOVÁ

1_Kulturní středisko a muzeum místní historie Smržovka, 3. 7. – 31. 8. 2023. Autorka výstavy Anna Habánová.

2_KARPAŠ, Roman, ed. *Smržovka: pohledy do historie dávné i nedávné*. Liberec: Roman Karpaš – RK, 2010. ISBN 978-80-87100-13-4.

3_ Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou [dále SOKA Jablonec nad Nisou], fond Muzejní spolek Smržovka. – SOKA Jablonec nad Nisou, fond Pozůstalost Josef Meissner, učitel a regionální historik 1878–1970.

4_Archiv Isergebirgsmuseum Neugablonz, složka Fred Hartig.

5_AU in der, Annemarie. *Künstler aus dem Jeschken-Isergebirge*. Böblingen: Wilhelm Schlecht, 1988. ISBN 3-9245-13-48-1.

– Práci předcházela věnovaná spíše Jizerským horám *Künstler des Isergebirges: Berichte und Gedenken*. Schwäbisch Gmünd: Leutelt-Gesellschaft e. V., 1961.

6_Fred Hartig, 1901–1973: *Erinnerung an sein Werk*. Ausstellung im Grazer Stadtmuseum, 30. Jänner – 25. Februar 1989. Graz: Kulturreferat der Landeshauptstadt Graz, 1989. ISBN 3-9007-64-05-0.

Pohled do výstavy Fred Hartig, malíř ve Smržovce, Kulturní středisko a muzeum místní historie Smržovka, 3. 7. – 31. 8. 2023, foto Ivo Habán

U příležitosti oslav dvacetiletého výročí svého vzniku připravilo Muzeum místní historie Smržovka v prostorách smržovského Záměčku výstavu malíře Freda Hartiga.¹ Prezentace zahrnuje výběr z díla ze soukromí a ze sbírky jabloneckého Muzea skla a bižuterie z doby dvacátých a třicátých let 20. století. Byla doplněna reprodukcemi i originály materiálů archivní povahy. Její přípravě předcházela dlouhodobý zájem místních o zdejší kulturu a historii, zejména Miroslavy Ledecké a Inky Urbanové. Ty byly v roce 2010 hlavními iniciátorkami knihy *Smržovka: pohledy do historie dávné i nedávné* hlavního editora Romana Karpaše,² ve které byl publikován první medailon Freda Hartiga. Předložený text přináší nové informace o jeho životě a tvorbě. Na základě výzvy zveřejněné na sociálních sítích umožňuje reprodukovat další doposud neznámá Hartigova díla a zároveň je sondou do málo známé historie sbírek smržovského muzea z první poloviny 20. století, předchůdce dnešního Muzea místní historie.

Při zpracování obdobného tématu je badatel postaven před složitý úkol, kde najít potřebné informace a jak s nimi následně naložit. Hartiga, stejně jako mnoho dalších z německy hovořících obyvatel nejen Smržovky, stihl obdobný osud vysídlení či vystěhování a s tím i ztráta nejen povědomí o díle, ale i prací samotných. Základní informace k životu je tak možné – kromě materiálů jako místní kronika či matriky a dobový denní tisk – nalézt zejména ve fondu regionálního historika a učitele Josefa Meissnera a v materiálech Muzejního spolku Smržovka.³ Jedním z důležitých zdrojů je pak archiv Isergebirgsmuseum v Neugablonz, který se soustřeďuje na systematický sběr informací nejen k osobnostem majícím vazbu k Jizerským horám.⁴ Z publikovaných materiálů je nutné zmínit přehledový svazek *Künstler aus dem Isergebirge*⁵ a výstavní katalogy rekapitulující jeho poválečnou uměleckou dráhu vydané v druhé polovině dvacátého století.⁶

Titulní list Pamětnice města Smržovka, SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Smržovka, NAD 496, Pamětnice města Smržovka [Gedenkbuch der Stadt Morchenstern], 1928–1935

Pamětnice města Smržovka, SOkA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Smržovka, NAD 496, Pamětnice města Smržovka [Gedenkbuch der Stadt Morchenstern], 1928–1935, s. 57

Fred (Alfred Jaroslav) Hartig se narodil 15. září 1901 v Jablonci nad Nisou Franzi Josefu Hartigovi, obchodnímu zřízenci z Rokytnice nad Jizerou, a Antonii, rozené Jankovcové.⁷ Do Jablonce nad Nisou se rodina přestěhovala v roce 1909. Uměleckou dráhu začal Hartig na zdejší vyhlášené uměleckoprůmyslové škole,⁸ po níž následovalo tříleté studium na drážďanské umělecké akademii. Mezi lety 1921 a 1924 navštěvoval ateliéry Ferdinanda Dorsche a Maxe Feldbauera.⁹ Oba malíři se specializovali na portrétní a figurální malbu, vycházeli z tradice německé secese a impresionismu. Dorsch i Feldbauer se pohybovali mezi Drážďany, Mnichovem a nedalekou malířskou kolonií v Dachau. Je proto pravděpodobné, že na jejich popud Hartig odešel za dalším vzděláváním ještě do bavorské metropole na tamní Akademii, kde byl podle matrik zapsán v zimním semestru 1924/25.¹⁰ Pravděpodobně zde navštěvoval ateliér Karla Caspara. V jablonecké škole se Hartig na počátku dvacátých let seznámil s rodačkou ze Smržovky Hertou Vorbachovou¹¹, se kterou se v lednu 1926 oženil. Podle dostupných archivních pramenů se usadil ve Smržovce čp. 714 v tzv. Dělnickém domě, kde bydleli Hertini rodiče. Do domu Iwana Wawry č. p. 671 na dnešním náměstí T. G. Masaryka se rodina přestěhovala v dubnu 1933 a Fred zde získal vlastní ateliér. Je nepravděpodobné, že by v Mnichově, jak se opakovaně objevuje v publikovaných textech z poválečného období, pobýval ještě v roce 1927,¹² neboť do rodiny se postupně narodily dvě děti: Dcera Jutta v červnu 1926, syn Jörg v únoru 1932. Jutta podle dochovaných podkladů uložených v Muzeu místní historie ve Smržovce pracovala jako malířka skla a v září 1943 se odstěhovala do Vídně. Fred Hartig se jako sociální demokrat spolu s manželkou a synem až v lednu 1948¹³ vystěhoval přes Linec do Štýrského Hradce, kde se velmi rychle zapojil do tamního uměleckého života. Už v roce 1949 působil jako pedagog a vedoucí oddělení kresby a malby na zdejší umělecké škole a navázal tak na své působení v obdobném ateliéru na jablonecké uměleckoprůmyslové škole v roce 1944. Mezi lety 1949 a 1956 byl členem a později i prezidentem Štýrského uměleckého spolku [Steiermärkischer Kunstverein]. Od roku 1956 byl obdobně aktivní ve Svazu umělců Graz [Künstlerbund Graz]. V této době získal řadu ocenění a jeho práce se staly součástí veřejných i soukromých sbírek zejména v Rakousku.¹⁴ Ve Štýrském Hradci 23. 12. 1973 zemřel.

- 7_Matriční zápis matriky narozených, SOkA Jablonec nad Nisou, inv. č. 9753, sign. L50-73-1900-1903, Jablonec nad Nisou, s. 162.
8_STRNAD, Jan – NOVÁKOVÁ, Nora Kateřina a František PAORTA. *Uměleckoprůmyslová škola v Jablonci nad Nisou 1880-2000*. Jablonec nad Nisou: Střední uměleckoprůmyslová škola, 2000.
9_Archiv Vysoké školy výtvarných umění Drážďany (Hochschule für bildende Künste), personální akta, záznamy Fred Hartig.
10_00044 Alfred Hartig, Matrikelbuch 5, 1919-1931, s. 75 [online]. 10. 7. 2023 [cit. 2023-07-10]. Dostupné z: https://matrikel.adbk.de/matrikel/mb_1919-1931/jahr_19248/matrikel-0044.
11_Oddací kniha, SOkA Jablonec nad Nisou, inv. č. 11103, sign. C9-7-4-7-1925-1932, Matriční obvod Jablonec nad Nisou, s. 30.
12_Např. SKREINER, Wilfried. *Fred Hartig. Neue Galerie am Landesmuseum Joanneum Graz*, 22. 5. – 14. 6. 1970.
13_SOkA Jablonec nad Nisou, fond MNV Smržovka, evidence obyvatelstva, antifašistické 1946-1950, inv. č. 190, k. č. 11.
14_Fred Hartig gestorben. *Isergebirgs-Rundschau. Gablonzer Heimatbote* LXXX, 4. duben 1974, s. 18.

15_ Stadtmuseum. *Gablonzer Tagblatt* IXXX, č. 199, 23. 7. 1920, s. 3. – ST., J. Kunstaussstellung im Gablonzer Rathaus. *Gablonzer Tagblatt* XXX, č. 130, 13. 5. 1921, s. 3.

16_Dr. G. Kr. [KRAUS, Gustav]. Kollektiv-Ausstellung Fred Hartig im Gablonzer Stadt-Museum. *Gablonzer Tagblatt* XXXIII, č. 245, 5. 9. 1924, s. 5.

17_MOHR, Jan. *Otto Bartning v Čechách*. Liberec: Severočeské muzeum v Liberci, 2012, ISBN 978-80-87266-09-0.

18_Dr. G. Kr. [KRAUS, Gustav]. Fred Hartigs neues Oelgemälde „Die Bergpredigt“. *Gablonzer Tagblatt* XXXVI, č. 3, 4. 1. 1927, s. 5.

19_KARPAŠ, Roman, ed. *Smržovka: pohledy do historie dávné i nedávné*, s. 104.

20_Dr. G. Kr. [KRAUS, Gustav]. Fred Hartigs neues Oelgemälde „Die Bergpredigt“. *Gablonzer Tagblatt* XXXVI, č. 3, 4. 1. 1927, s. 5.

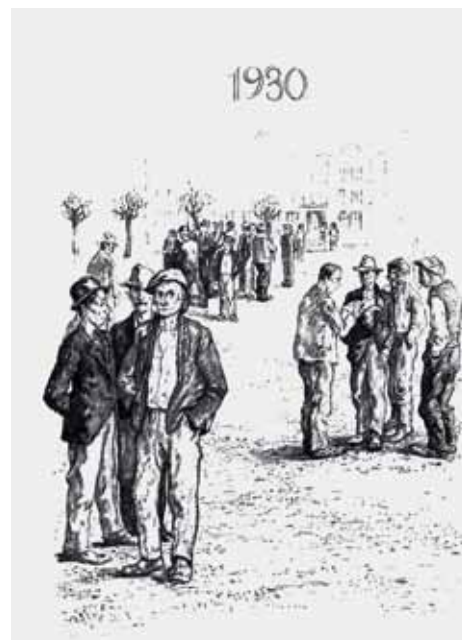
21_K osobnosti Josefa Meissnera JEMELKOVÁ, Lenka. *Osud německého učitele a regionálního historika ze Smržovky*. Liberec 2013. Bakalářská práce. Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra historie. – Josef Meissner byl autorem smržovské kroniky mezi lety 1928 a 1935: SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Smržovka, NAD 496, Pamětnice města Smržovka [Gedenkbuch der Stadt Morchenstern], 1928–1935, informace o Hartigovi s. 121.

22_Archiv města Smržovka, NAD 496, Pamětnice města Smržovka, 2. díl [Gedenkbuch der Stadt Morchenstern, II.], 1936–1941.

23_Morchensterner Sparkasse, *Festbericht*. Morchenstern 1931, s. 12.

Z doby bezprostředních malířských začátků neexistuje příliš mnoho konkrétních dokladů jeho tvorby. O to více však dokážeme vyčíst z dobového tisku. Zejména *Gablonzer Tagblatt* referoval pravidelně už od počátku dvacátých let o jeho výstavních aktivitách. Ještě jako student průmyslovky se v letech 1920 a 1921 prezentoval výstavami perokreseb a akvarelů v prostorách tehdejšího místního městského muzea a zasedacího sálu radnice.¹⁵ Drážďanské studium pak završil další výstavou v muzeu v roce 1924. Z rozsáhlé recenze vyplývá, že se věnoval kresbě, litografii a olejomalbě, v námětech zůstával věrný výjevům ze svého nejbližšího okolí – krajíně a lidské práci. Samostatnou kapitolu v tomto období jeho tvorby byla náboženská tematika, které se recenzent *Gablonzer Tagblatt* věnoval obzvláště obšírně.¹⁶ Zaujaly ho nejen rozměry vystavených prací, ale i podobizny jednotlivých, zejména novozákonních postav, ve kterých se jejich autor inspiroval ve svém nejbližším okolí. V této době začal Hartig pracovat na rozměrném plátně *Horské kázání* (Bergpredigt), které bylo na Vánoce roku 1926 umístěno na hlavní oltář smržovského evangelického kostela postaveného roku 1903 a mezi lety 1909–1910 upravovaného podle plánů Otto Bartninga.¹⁷ Ve středu obrazu, na který se po dva roky vybíraly prostředky v evangelickém společenství Smržovky, byl vyobrazen Spasitel obklopený posluchači.¹⁸ O jeho osudu se můžeme pouze dohadovat, neboť – jak dokládají fotografie stavby z konce šedesátých let – již v té době byl kostel ve velmi špatném stavu, což vedlo po roce 1976 k jeho stržení.¹⁹ Nejen vztah s Hertou Vorbachovou, ale i tato práce mu otevřely dveře do smržovského kulturního a společenského života. Z informací publikovaných v jabloneckém deníku vyplývá, že přípravnou, notně naturalistickou skicu obrazu pro evangelický kostel vlastnil místní tiskař a vydavatel Iwan Wawra, do jehož domu na hlavním smržovském náměstí se o šest let později rodina přestěhovala. Výsledná realizace se od popisného a detailního způsobu provedené skici odklonila k větší míře expresivity a zjednodušení tvarů.²⁰

Od roku 1929 pak také získal pověření městské rady, aby ilustroval městskou pamětnici, jejímž autorem byl mezi lety 1928–1935 učitel a regionální historik Josef Meissner,²¹ na něhož navázal mezi lety 1936–1941 Josef Schöler.²² Hartigovy tušové kresby odpovídají zadání: popisně doplňují na přesně vymezených místech Meissnerův

Titulní list roku 1930, Pamětnice města Smržovka, SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Smržovka, NAD 496, Pamětnice města Smržovka [Gedenkbuch der Stadt Morchenstern], 1928–1935

text, zvláště tam, kde zmiňuje místní realie – historii či přestavby domů. Formálně odlišné jsou „volné“ figurální náměty, při nichž Hartig využil uvolněnějšího rukopisu a jistou dávku expresivity, zejména tam, kde chtěl zachytit náladu a zdůraznit komplikovaný sociální a politický život počátku třicátých let. I když se jedná o drobné práce, přispívají k velké autenticitě smržovské kroniky.

Hartig získal také další veřejné zakázky: mezi lety 1930 a 1931 se podílel na umělecké výzdobě nové budovy spořitelny místního stavitele Hugo Hübnera. Podle dostupných informací pro interiér dodal tři obrazy.²³ Pouze jeden z nich je viditelný na fotografii původního interiéru. Kde se dnes nachází, není možné v tuto chvíli zjistit. Je pravděpodobné, že Hartig je též autorem dvou figur umístěných na atiku předstupujícího rizalitu hlavního průčelí stavby.

Jako malíř musel být Hartig značně aktivní, neboť už v květnu 1927 se prezentoval spolu s malířskými kolegy, se kterými se setkal na jablonecké uměleckoprůmyslové škole – Heinzem Jandou ze Záskalí a Gottfriedem Erbenem z tehdejší samostatné obce Rochlice (dnes součást Liberce), na přehlídce jejich dosavadní tvorby. Uspořádána byla místními spolky ve dvou sálech měšťanské školy

Interiér městské spořitelny s dnes nezvěstným obrazem Freda Hartiga, 1931, foto E. Wenzel, Muzeum místní historie Smržovka

24_Dr. G. Kr. [KRAUS, Gustav]. Kunst-Ausstellung in Morchenstern. 22.–29. Mai 1927. *Gablonzer Tagblatt* XXXVI, č. 149, 31. 5. 1927, s. 4–5.

25_Kunst-Ausstellung 1928: F. Hartig, G. Erben, H. Janda. *Gewerbemuseum Reichenberg* 15. 1. – 15. 2. 1928, Reichenberg 1928.

26_Dr. G. Kr. [KRAUS, Gustav]. Kunstausstellung Hartig-Erben-Janda im Reichenberger Gewerbemuseum. I. *Reichenberger Zeitung* LXIX, č. 25, 29. 1. 1928, s. 5. – Dr. G. Kr. [KRAUS, Gustav]. Kunstausstellung Hartig-Erben-Janda im Reichenberger Gewerbemuseum. II. *Reichenberger Zeitung* LXIX, č. 31, 5. 2. 1928, s. 6–7.

27_Kunstausstellung Fred Hartig in Dresden. *Reichenberger Zeitung* LXX, č. 263, 8. 11. 1929, s. 4.

a přinesla přehled dosavadní tvorby všech tří autorů. Janda s Erbenem byli absolventi vídeňské Uměleckoprůmyslové školy: Erben primárně portrétista, Janda krajinář.²⁴

Tuto smržovskou přehlídku je možné vnímat jako impulz pro uspořádání další výstavy ve stejném autorském složení. V lednu 1928 ji otevřel v Severočeském průmyslovém muzeu v Liberci jeho tehdejší ředitel Ernst Schwedler-Meyer. Z vydaného katalogu²⁵ se dozvídáme, že od Hartiga zde bylo k vidění 21 položek – kreseb a olejů. Kromě názvů vystavených děl obsahuje také reprodukci olejomalby *Ukládání do hrobu* [Grablegung Christi] z roku 1924 dokládající tehdejší výrazovou paletu jeho prací. Z publikovaných recenzí pak vyplývají informace o stylu malby Freda Hartiga: V krajině vycházel z naturalismu 19. století, v tušových kresbách se držel předlohy velmi přesně, u olejomalb si dovolil jistou míru abstrahování a uvolněného postimpresionistického rukopisu. Ve figurálních námětech, které je možné rozdělit mezi žánrové scény ze všedního života a náboženskou malbu,

si postupně osvojil vlastní rukopis založený na monumentální malbě hmotných, ale nikoli robustních postav budovaných takřka sochařsky barevnými valéry, s velkým citem pro detail.²⁶

Obdobně referovali recenzenti i o dalších Hartigových výstavách, například na sklonku roku 1929 v Drážďanech. Výběrem 23 olejomalb a kreseb se představil v uměleckém obchodě Friedricha Axta na tehdejší Reitbahnstrasse 25.²⁷ Friedrich Axt založil v roce 1877 knihkupectví, které v roce 1882 rozšířil o obchod uměním. Po jeho smrti v roce 1925 převzal rodinný podnik jeho syn Rudolf. I v tomto období patřil – v porovnání s modernisticky orientovanými podniky jako byl umělecký salon Emila Richtera nebo Galerie Arnold – spíše ke konzervativním. Je pravděpodobné, že Hartig sem docházel v době svých drážďanských studií a navázal tak na své starší kontakty. Ty a jejich vliv ve své recenzi zmiňuje Felix Zimmermann, kritik *Dresdner Nachrichten*: „Na jedné straně je nápadný dekorativní smysl pro barvu zejména v malých obrazech, které

Fred Hartig, Vánoční trh, 1938, olej, plátno, 1938, 80 x 68,5 cm, soukromá sbírka

28_F. Z. [ZIMMERMANN, Fritz].
Dresdner Kunstausstellungen.
Dresdner Nachrichten LXXIV, č.
492, 18. 10. 1929, večerní vydání,
s. 2. – U Karla Caspara studoval
v Mnichově na tamní Akademii.

prozrazují vliv jeho drážďanských mistrů a Caspara, u kterého také studoval. [...] V silných, ale měkkých barevných kontrastech provedená ‚Dívka s kočkou‘ se přibližuje Kokoschkovi.²⁸ Je příliš odvážné Hartiga srovnávat s Oskarem Kokoschkou. Jejich rukopisy a způsob malby jsou diametrálně odlišné ve formě, barvě, uvolněním rukopisu i způsobu provedení. Stejně tak je nepravděpodobné, že kromě letmého shledání na začátku svého drážďanského pobytu se mohl Hartig s Kokoschkou intenzivněji studijně setkávat.

„Dívku s kočkou“ [Mädchen mit Katze], dnes nezvěstnou, mělo možnost vidět i jablonecké publikum, když ji představil v rámci samostatné výstavy v říjnu 1933 v prostorách staré radnice spolu s dalšími 21 olejomalbami z let 1927–1933. Hned rok poté vystavil v jednom z menších sálů nové jablonecké radnice nejnovější práce vzniklé zejména v reakci na jeho letní pobyt v Benátkách a Neapoli.²⁹ S jeho tvorbou se publikum v následujících letech mělo možnost seznámit na spolkových výstavách Me-

Fred Hartig, Na procházce, olej, plátno, 45,5 x 63,5 cm, soukromá sbírka

29_Dr. G. Kr. [KRAUS, Gustav]. Kunstausstellung Fred Hartig in Gablonz. *Reichenberger Zeitung* LXXV, č. 278, 26. 11. 1934, s. 5.

30_HABÁNOVÁ, Anna. *Dějiny uměleckého spolku Metznerbund 1920–1945*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2016. ISBN 978-80-7494-322-5.

31_HABÁNOVÁ, Anna. *Dějiny uměleckého spolku Metznerbund 1920–1945*; HABÁNOVÁ, Anna. Spolkové výstavy. In: CHLEBORÁDOVÁ, Bohuslava, et. al.: *Umění v nouzi!? / Kunst in Not!?* Teplice, Regionální muzeum v Teplicích 2020, s. 25–35. ISBN 978-80-85321-90-6. – MIKULOVÁ, Soňa. Jubilejní výstava Metznerbundu 1919–1944. *Documenta Pragensia* XX, Varia. Praha: Scriptorium, 2002, s. 191–257. ISBN 80-902597-8-2.

Fred Hartig, *Řezáč šindelů*, kresba tužkou, papír, 305 × 445 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 89, foto: Aleš Kosina

Fred Hartig, *Řezáč šindelů*, kresba tužkou, papír, 305 × 445 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 252, foto: Aleš Kosina

tznerbundu, jehož členem Fred Hartig byl.³⁰ Prezentoval se zejména v rámci jeho jablonecké pobočky na místních vánočních přehlídkách. Dokázal obeslat i celorepublikové, např. vánoční přehlídku v Ústí nad Labem v roce 1930, o rok později prodejně úspěšnou přehlídku ve Stuttgartu a Mannheimu, v roce 1933 v Teplicích a řadu dalších. Zařazen byl i do pražské přehlídkové prezentace roku 1944.³¹ Podle recenzí představoval na těchto přehlídkách svou starší i nejnovější tvorbu, častěji také kresby a grafiky – dřevořezy.

V souvislosti s výstavou připravenou pro léto 2023 do Smržovky se podařilo z tohoto „pozdějšího československého“ období dohledat dva oleje – *Vánoční trh* a *Na procházce*, které odrážejí autorův dosavadní vývoj. Středem zájmu zůstává člověk zasazený do jeho přirozeného venkovského prostředí. Formálně dále rozvíjel uvolněný rukopis až na samou hranu zobrazivosti, v barevnosti se držel tlumených, spíše pastelových odstínů.

Fred Hartig, *Lidový tanec dřevařů, Josefův Důl, 1929*, kolorovaná kresba, pero, papír, 490 × 740 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 183, foto: Aleš Kosina; původní inv. č. smržovské sbírky 2266

Válečné období bylo pro Hartiga těžké, a to nejen proto, že byl v letech 1941 až 1943 povolán do německé armády. Také v této době našel čas na tvůrčí činnost, jak dokládají ojedinělé reprodukce jeho prací. I Hartig v roce 1938 podlehl svodům populistického jednání místních politiků: Byl autorem obrazu mávajícího Hitlera v životní velikosti³² a z pověření místního zastupitelstva pro něho připravil reprezentativní dar v podobě pergamentu zachycujícího místní krajinu a řemesla: Jeho popis je dochován ve fondu Josefa Meissnera s přípisem, že mu není známo, zda a kdy byl dar předán.³³ Ve smržovské pamětnici, na jejíž obrazové příloze se Hartig podílel už jen velmi ojediněle, je záznam k roku 1938 opatřen hákovým křížem. Později se válečných a jiných politických symbolů vyvaroval. S rezervou, ale kriticky je také nutné hodnotit ve své podstatě a provedení zcela výjimečnou skleněnou májku, která byla ve Smržovce vztyčena v květnu 1939. Hartig pro ni vyhotovil celkem 10 velkých skleněných podmalieb se znaky jednotlivých místních řemesel. Její vztyčení

Fred Hartig, *Povozník s vozem, 1936*, uhel, papír, 470 × 630 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 186, foto: Aleš Kosina; původní inv. č. smržovské sbírky 2269

32_SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Smržovka, Příloha ke kronice 1939, s. 71.

33_SOKA Jablonec nad Nisou, fond Pozůstalost Josef Meissner, učitel a regionální historik 1878–1970, inv. č. 421, k. č. 52, složka Fred Hartig, akademický malíř.

34_SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Smržovka, Příloha ke kronice 1939, s. 70.

35_Viz SKREINER, Wilfried, pozn. č. 12, nestránkováno.

36_Moderní galerie zakoupila 11. 11. 1936 obraz *Moravská krajina*, inv. č. O 4495, olej, překližka, 69 × 80 cm a 15. 4. 1938 obraz *Tání*, inv. č. 4519, olej, plátno, 70,5 × 80 cm, obojí reprodukováno v: HABÁNOVÁ, Anna. *Dějiny uměleckého spolku Metznerbund 1920–1945*, s. 252. – Ministerstvo kultu a osvěty pravidelně podporovalo svými nákupy nejen pražské, ale i regionální umělce. Tato činnost zatím zůstává badatelsky nezpracována.

Fred Hartig, *Typy dvou sklářů, brusičů*, z Josefova Dolu, uhl, papír, 475 × 570 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 208, foto: Aleš Kosina; původní inv. č. smržovské sbírky 2353

Fred Hartig, *Povozník, forman*, 1929, kresba perem, papír, 400 × 585 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 207, foto: Aleš Kosina; původní inv. č. smržovské sbírky 2352

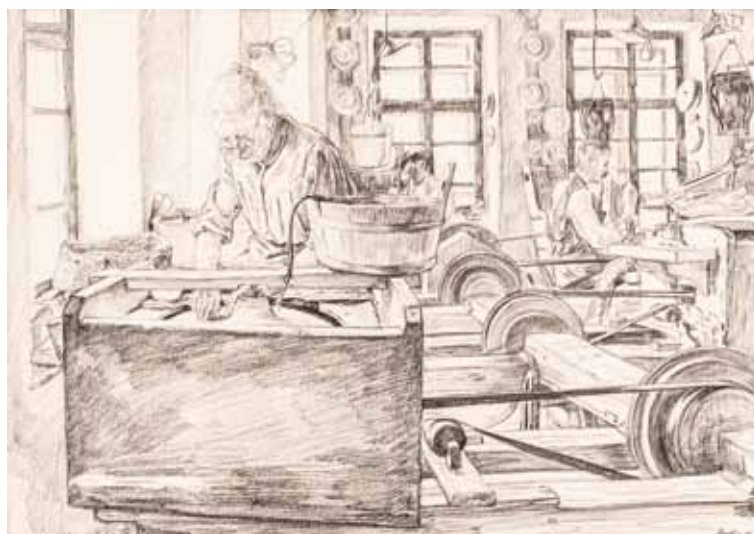
však doprovázel nacistický průvod doplněný svastikami, jak dokládají fotografie v příloze smržovské pamětnice.³⁴ Zároveň na jedné straně víme, že Hartig nebyl odsunut, ale jako sociální demokrat se mohl vystěhovat, na druhé se nepodařilo prozatím průkazně vysvětlit, proč si s sebou nevezl svou dosavadní – před- i poválečnou – tvorbu, která tak s největší pravděpodobností byla zničena.³⁵ Na zhodnocení tohoto období chybí v současné době dostatek dalšího archivního materiálu, o který by bylo možné se adekvátně opřít.

Některé Hartigovy práce smržovského období se staly v průběhu třicátých let součástí muzejních či spolkových sbírek. Po polovině třicátých let jeho práce nakoupila jak Moderní galerie, tak Ministerstvo školství a národní osvěty.³⁶ Jaký byl klíč pro výběr děl do sbírky smržovského, lučanského či libereckého muzea, za jakých okolností a za kolik peněz se do jednotlivých sbírek dostaly, se dnes už můžeme jen dohadovat. Největší počet jeho prací z logiky místa pak byl zastoupen přímo ve Smržovce.

Fred Hartig, *V brusírně Dr. Staffena*, č. p. 527, 1928, uhl, papír, 470 × 630 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 187, foto: Aleš Kosina; původní inv. č. smržovské sbírky 2271

Existenci, nebo možná lépe neexistenci smržovského muzea objasnil v roce 1947 už zmiňovaný Josef Meissner. Jednalo se vlastně „jen“ o sbírku, kterou založil v roce 1905 při příležitosti povýšení Smržovky na město. Mezi lety 1905 a 1924 ji spravovala místní skupina jizerskohorského spolku, respektive její zapisovatel Josef Meissner, a posléze město samotné. V době 1924 až 1938 stál právě Josef Meissner v čele městské historické a muzejní komise, jejímž řádným členem se v roce 1929 stal také Fred Hartig.³⁷ Práce spojená s „muzeem“ byla už v počátku přenesena na spolkový výbor vlastivědné péče. Podle Meissnera se mělo muzeum, které však stále neexistovalo a nemělo tedy žádný oficiální název, zaměřit na mapování místní historie a sklářského průmyslu. Sbírková činnost byla spíše střídavá, úspěchy však zaznamenalo na poli historie a národopisu. Neexistence vlastních muzejních prostor zapříčinila opakované stěhování sbírek v místních školách, až nakonec v místní měšťanské škole (v archívních materiálech označované jako Zentralschule) získalo v roce 1915 jednu místnost využívanou jako depot.

Fred Hartig, *V brusírně*, 1936, uhl, papír, 470 × 630 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 188, foto: Aleš Kosina; původní inv. č. smržovské sbírky 2272

³⁷ _SOKa Jablonec nad Nisou, fond Muzejní spolek Smržovka, NAD 759, k. č. 1. – SOKa Jablonec nad Nisou, fond Pozůstalost Josef Meissner, učitel a regionální historik 1878–1970, inv. č. 307, k. č. 31, složka Muzeum.

Fred Hartig, *V mačkárně skla Dr. Staffena*, č. p. 527, 1930, uhl, papír, 470 × 630 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 201, foto: Aleš Kosina

38_SOKA Jablonec nad Nisou, fond
Pozůstalost Josef Meissner, učitel
a regionální historik 1878–1970,
inv. č. 307, k. č. 31, složka Muzeum.
39_SOKA Jablonec nad Nisou, fond
Archiv města Smržovka, NAD 496,
Pamětnice města Smržovka [Ge-
denkbuch der Stadt Morchenstern],
1928–1935, s. 57. – Souvislost
Žínky od Dunaje se Smržovkou
se nepodařilo vysvětlit.

Fred Hartig, *Josef Rössler při práci v domě č. 266*, 1929, olej, překližka, 54 × 63 cm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 202, foto: Aleš Kosina

Za určité vyvrcholení Meissnerových snah je možné považovat uspořádání domovinské výstavy v létě 1929, díky níž byly sbírky natěsně rozšířeny. Přehlídka byla jedním z vrcholů místních meziválečných kulturních i společenských aktivit. Za její uměleckou podobu, kterou však jen s obtížemi dnes dokážeme rekonstruovat, byl odpovědný Fred Hartig.³⁸ Trvalou upomínkou této výstavy zorganizované u příležitosti domnělého 400letého výročí založení Smržovky se stala kašna umístěná na tehdejší Nové, dnešní Lidické náměstí. Pro její realizaci Hartig předložil dva návrhy: první představoval skláře při práci, realizovaný byl druhý v podobě spoře oděné dívky označené jako Donauweibchen.³⁹

Další Meissnerův pokus o založení muzea se váže k červnu 1934, kdy Zemský úřad v Praze povolil vytvoření Německého muzejního a průmyslového spolku pro Smržovku a okolí [Deutscher Museums- und Gewerbeverein für Morchenstern und Umgebung]. K jeho faktickému vzniku ale nikdy nedošlo.⁴⁰ Důvo-

40_ SOKA Jablonec nad Nisou, fond Pozůstalost Josef Meissner, učitel a regionální historik 1878–1970, inv. č. 307, k. č. 31, složka Muzeum.

41_ Čtyřstránkový strojopisný dokument z 26. 7. 1947 podepsaný Josefem Meissnerem uložený v SOKA Jablonec nad Nisou, fond MNV Smržovka, inv. č. 249, k. č. 21. 42_ Tamtéž.

Fred Hartig, Luční mlýn při přestavbě, 1928, kresba tužkou, papír, 350 × 530 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 197, foto: Aleš Kosina, původně majetek muzea Lučany. Kresba zachycuje dnes již neexistující Luční mlýn na Smržovském potoce, který zde stál již v 17. století. Vyhořel v roce 1947.

dem této iniciativy byla příliš velká politická závislost městské historické a muzejní komise na aktuálním volebním výsledku, která v žádném z období nevedla k vytvoření veřejné sbírkotvorné instituce, jejíž náplní by bylo zpracování a uchování sbírek místní historie.⁴¹

V žádném z uvedených etap nebyl sestaven inventář muzea. Pouze v roce 1930, s další snahou o získání samostatných muzejních prostor, byl vytvořen zběžný seznam s tím, že inventarizace proběhne po institucionálním vzniku. Meissner se kontinuálně snažil o rozšiřování sbírek. Část jich byla uložena na půdě školy. Městem zakoupená sbírka vzorků foukaného skla Franze Schustera z Jiřetína č. p. 21 byla deponována u tehdejšího starosty Franze Fellinghauera. Jako další akvizice zamýšlel původní selskou světnici a pět olejomalb Josefa Pikory ze statku č. p. 15 z rodiny Feixů taktéž v Jiřetíně. Místní sklář Fritz Staffen plánoval doplnit stávající sbírku skleněného knoflíku o současnou produkci.⁴²

Fred Hartig, Sakristie v kostele sv. Archanděla Michaela ve Smržovce, 1928, kresba perem, papír, 575 × 725 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 212, foto: Aleš Kosina; původní inv. č. smržovské sbírky 2349

Fred Hartig, Hřbitovní kaple ve Smržovce, 1928, uhl, papír, 400 × 485 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 213, foto: Aleš Kosina; původní inv. č. smržovské sbírky 2350

Fred Hartig, Sazení brambor, uhel, papír, 490 × 625 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 209, foto: Aleš Kosina; původní inv. č. smržovské sbírky 2354

Po roce 1945 se objevila intenzivní snaha o zachování dříve nashromážděných předmětů, respektive navázání na předválečnou historii. Za hlavního iniciátora těchto aktivit je možné jmenovat Františka Janků, prvního po-válečného ředitele měšťanské školy ve Smržovce, a předsedu Místního národního výboru E. Bartoníčka. Za sídlo byl určen „Zámeček“ na hlavním náměstí, jak vyplývá ze zápisu o prohlídce věcí městského muzea konané v obecné škole: „Ve škole zjištěno, že se musí co nejdříve přikročit k roztřídění a inventarisování sbírkových předmětů. Rozhodnuto utvořit oddělení průmyslové, které by znázorňovalo hlavně sklářský obor od samého počátku. K tomu by se přidružila menší místnost, jež by obsahovala výrobky zdejších větších podniků za okupace. Na místě samém v „Zámečku“ projednáno, v které místnosti co umístit nejvhodněji. [...] Konstatováno, že pro oddělení skla by se hodily 3 místnosti od vchodu nalevo v přízemí. Pro starožitnosti, které by podléhaly případnému vlhku, bylo vy-

Fred Hartig, Kazatelna v kostele sv. Archanděla Michaela ve Smržovce, kresba perem, papír, 350 × 525 mm, Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou, inv. č. O 206, foto: Aleš Kosina; původní inv. č. smržovské sbírky 2351

Fred Hartig, *Pohled ke katolickému kostelu*, 1937, pastel, karton, soukromá sbírka

43_SOKA Jablonec nad Nisou, fond MNV Smržovka, inv. č. 249, k. č. 21.

44_Dopis ze 14. ledna 1946, SOKA Jablonec nad Nisou, fond MNV Smržovka, inv. č. 249, k. č. 21.

45_Dopis z 19. listopadu 1945, SOKA Jablonec nad Nisou, fond MNV Smržovka, inv. č. 249, k. č. 21. – „Dohled nad 60 německými muzei v pohraničí, jak již bylo výše zmíněno, převzalo Národní muzeum. Jeho vedení zřídilo za tímto účelem institut tzv. pověřenců pro dozor nad muzei v pohraničí. Tito pověřenci byli jmenováni dva – vedoucí pravěkého oddělení Jiří Neústupný pro oblast historických sbírek a vedoucí mineralogického oddělení Karel Tuček pro sféru přírodovědných sbírek. Cílem mělo být přetvoření těchto muzeí na „kulturní oporu nového českého obyvatelstva“. Pověřenci kladli důraz na osobní návštěvu, jednání s jejich správci a dalšími místními činiteli, zvláště představiteli okresních a místních národních výborů (správních komisí), která správu muzeí většinou byla nucena převzít.“ Citováno podle UHLÍKOVÁ, Kristina. *Metodika identifikace původních majitelů movitých kulturních statků vyvlastněných podle dekretů prezidenta republiky občanům německé národnosti na území Československa po 2. světové válce*. Praha: Ústav dějin umění AV ČR, 2020, s. 17.

46_SOKA Jablonec nad Nisou, fond MNV Smržovka, inv. č. 249, k. č. 21.

mezeno místo v horních místnostech budovy. O zříznutí čítárny v místnosti vpravo od vchodu v přízemí se rozhodne později. O dosud umístěných regálech a zasklených starších skříních rozhodnuto, že po vyprázdnění nynějšího obsahu z bytů dovezeného, pokud jsou k potřebě, mají se ponechat na místě. Předseda MNV navrhuje, aby se nechala pro začátek zhotovit jedna dvoustranná vitrína u truhláře ještě letos.⁴³

Ještě v lednu 1946 Místní správní komise v Jablonci nad Nisou rozhodla o ponechání „uměleckých předmětů u Vás pro museum ve Smržovce,“ a to i přes předchozí žádost Karla Tučka, pověřence pro dozor nad muzei v pohraničí.⁴⁴ Ten jednal za Národní muzeum v Praze, které bylo „pověřeno dočasným dozorem nad všemi muzei v pohraničí země České.“⁴⁵ Přetahování o smržovské sbírky skončilo v roce 1952, kdy byly převedeny do tehdejšího Muzea pro umělecký průmysl, nynějšího Muzea skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou.⁴⁶ Tehdy vznikl také jediný podrobný inventář, z něhož

Fred Hartig, *Muž s fajfkou*, 1934, olej, překližka

si můžeme o původních smržovských sbírkách udělat alespoň základní přehled. Většinou se jednalo o doklady místní historie: Nejrůznější předměty z kameniny, skla a porcelánu, doklady místních řemesel, zejména knoflíkářství, liturgické předměty a dřevorezby z původního katolického kostela, dále fotografické, kresebné či olejové portréty významných, ale i méně známých místních rodáků a obyvatel, kopie i grafické originály nejrůznějších světských a církevních námětů a řada dalších předmětů. Součástí tohoto konvolutu bylo i 14 prací Freda Hartiga. Podle fotografické dokumentace domovinské výstavy 1929 vyplývá, že část z nich byla prezentována právě zde a dostala se tak bezprostředně po skončení přehlídky do sbírky budoucího, nikdy neuskutečněného smržovského muzea. Tušové, precizně provedené, částečně kolorované kresby zachycují v menší míře místní realie – kazatelnu a sakristii z kostela sv. Archanděla Michaela a kapli na místním hřbitově.⁴⁷ Ve větší části prací se jejich autor věnoval řemeslu a místním „typům“. Cenné

autorské příписy umožňují bližší určení osob i činností. Na několika listech jsou zachyceny brusírna a mačkárna skleněné bižuterie dr. Fritze Staffena, které se nacházely v čísle popisném 527. Menší domácí dílna v čísle 266 patřila Josefu Rösslerovi. Dokladem zapomenutých řemesel je řezáč šindelů nebo povozník. Až naturalistický cit pro detail a individualizovaná zachycení dotvářely Hartigův kresebný rukopis, který se odrážel i v olejích stejného námětu.

Oproti tomu uvolněný rukopis je patrný na námětech běžného života. Abstrahovanou, přesto identifikovatelnou krajinu se snahou o zachycení nálady doplňovala často figurální stafáž. I tato část tvorby se do dnešních dob v regionu dochovala v malém počtu. Je však pravděpodobné, že vzhledem k nadčasovosti témat obdobných děl se stále mohou nacházet v interiérech místních domů a bytů. Jejich objevení a zpřístupnění je přáním do budoucna, k jehož splnění měly přispět smržovská výstava a tento text.

⁴⁷ Jedná se o kresby, které Hartig vystavil na Heimatschau [Přehlídce domoviny], konané od 13. do 29. června 1929 v různých veřejných prostorách Smržovky. Fotodokumentace je uložena v SOKA Jablonec nad Nisou, fond Archiv města Smržovka, Příloha ke kronice 1929, s. 17.